

MUZEUM MIEJSKIE W ZABRZU

BERNARD SZCZECH

KOŚCIÓŁ ŚWIĘTEGO JAKUBA STARSZEGO W LUBSZY

w świetle protokołu wizytacyjnego z 1792 roku

Z a b r z e 1993

MUZEUM MIEJSKIE W ZABRZU

BERNARD SZCZECH

KOŚCIÓŁ ŚWIĘTEGO JAKUBA STARSZEGO W LUBSZY

w świetle protokołu wizytacyjnego z 1792 roku

Z a b r z e 1993

Wydawnictwo Muzeum Miejskiego w Zabrzu
Plac Krakowski 9, 41-800 Zabrze, skr. poczt. 33

Redaguje kolegium:

Henryka Haduch

Piotr Hnatyszyn

Jadwiga Pawlas-Kos

Irena Pysz — sekretarz

Bernard Szczech — przewodniczący

Wydanie I

Nakład 400 egz.

Druk „Prodryn” Zabrze

„Lubsza, Kucz i Piasek to jedna wieś w której znajdują się dwa pańskie folwarki, jeden katolicki i jeden ewangelicki kościół, dwie szkoły. Zamieszкана przez 47 kmieci, 24 zagrodników, 21 komorników i 382 innych mieszkańców. Przynałeżna panu hrabiemu von Pukler”. Ten lakoniczny zapis pochodzi z „Opisania Śląska” Ziemmermanna, który ukazał się w Brzegu w 1783 roku. (1). W tym samym czasie datuje się powstanie pierwovzoru protokołu wizytacyjnego kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Jakuba Starszego w Lubszy, którego ostateczna wersja pochodząca z 1792 roku jest obiektem naszych zainteresowań. (2).

Najstarszy protokół wizytacyjny pochodzi z 1598 roku. (3). Wizytacja przeprowadzona z polecenia Jerzego kardynała Radziwiła, biskupa krakowskiego, miała na celu poznanie sytuacji w jakiej znalazł się Kościół katolicki w wyniku reformacji. Wizytator nie dotarł do Lubszy, opanowanej przez wyznawców kalwinizmu. Zachowany zapis o sytuacji kościoła w Lubszy sporządzony został prawdopodobnie w trakcie wizytacji kościoła w pobliskich lecz przynałeżnych do dóbr biskupa krakowskiego Koziegłowach. Podobnie w 1619 roku, Lubsza była niedostępna dla wizytatora a informacja o kościele przekazana była za pośrednictwem osób pobierających Sakramenty w Koziegłowach. (4). W 1631 roku nastąpiło przejęcie kościoła przez katolików z rąk protestantów. Odbyło się to przy dużym oporze ze strony ówczesnego dziedzica Lubszy, Baltazara Frankenberg, pułkownika wojsk cesarskich a jednocześnie zagorzałego protestanta. Zresztą od XVI wieku prawo patronatu nad lubszeckim kościołem pozostawało w rękach innowierców. Przejęcie kościoła i wypędzenie pastora i nauczyciela, nie zmieniło ogólnej sytuacji w Lubszy. (5).

Ustanowiony przez Trepków, Jana de Jaroszyn-Jarockiego i Jerzego Ptakowskiego w 1661 roku proboszczem Szymon Nowakowic znajdował się w trudnej sytuacji. Pomimo poparcia okolicznej, katolickiej szlachty, jak informuje wizytacja z 1665 roku, kościół znajdował się w opłakanym stanie. (6). Nie bez znaczenia była postawa dziedzica Lubszy i Kuźnicy Truszczyckiej, Jana Jerzego z Frankenberku, podobnie jak jego o'ciec Baltazar, protestanta. (7). Przeprowadzona w 1720 roku wizytacja odnotowała wiele zmian w inwentarzu dóbr nieruchomości i ruchomych parafii lubszeckiej. (8). Wyremontowano kościół. W 1702 roku kościół otoczono murem i wzniesiono budynek bramny. W 1707 zbudowano murowaną szkołę a dwa lata później plebanię. Większość „inwestycji” kościelnych pow-

stała z chwilą objęcia parafii przez ks. Macieja Sałacińskiego. (9). Notatki ks. Sałacińskiego posłużyły do sporządzenia protokołu z 1720 roku. (10). W 1764 roku proboszczem został ks. Jan Keller. (11). W latach jego urzędowania, przypadających na okres „krzepnięcia” administracji pruskiej po wojnach śląskich, powstały i skrupulatnie prowadzone były wszelkie księgi metrykalne. Częste wizytacje przeprowadzane przez władze dekanalne, pozostawiły wiele materiału pisanego, który pozwala nam dzisiaj prześledzić życie ówczesnej parafii.

Articuli Juxta qvos perfici debet A.A.R.R. Paroches, alisque Beneficiatis Status Ecclesiae cuiusque Descriptio.

§ I

De Ecclesia ipsa et Parochia.

1. We wsi Lubschy iest Kosciół murowany na Chwałę Świętego Jacoba Majori Apostolo wystawiony, Wieżą y Signaturką ozdobiony, y cmentarz murem otoczony porządnie, od kogo fundowany niemasz żadnego pisma.
2. Że Consekrowany albo poświęcony iest są znaki na murach Kościelnych, o czym żadnego pisma niemasz, tylko wiarą się funduie. Kościół iest Matrix.
3. Pograniczne Parafie są: naybliższe Woźniki na Południe, Kozigłowy na Wschód, Boronow w Wraclawskiej Dioecesy na Połnocy, Żyglin na Zachód. Nayblisze iest miasto Woźniki o pół mile. Rzek żadnych niemasz bo y o wodę trudno.
4. Wsi do Parafyi należących iest 5. Lubscha Parafia, do niey należą: Psary, Babinica, Kaminica y Ligota, w Xięstwie Opolskim w powiecie Lublińskim.
5. Osób do wielkanocny spowiedzi iest 1400 y zadosyc uczynią swojei powinności, ale się znają y uporni, innych Dusz 320, Dissidentow około 100, Żydów około 16. Eierzmowanych 5 osob.
6. Parafia w dlusz iest półtore mile, a w szerz pół mile.
7. Kościoła Lubszeckiego Parafialnego iest Patronem y Collatorem J:Wielm:Pan graff Puckler Religii Evangelickiey, Jus Patronatus, y Beneficium iest świeckie.

§ II

1. Naijs: Sacrament iest w przystoynem Przybytku y dobrze zaopatrzony. Renowuie się co 2 Niedziele.
2. Wystawia się publicznie na każdy Odpust, y przez całą Octawę Bożego Ciała na Processiach przy liczney assistencyi tylko.

3. Pixis jest srebrna, wyślaczana y poświęcona y welum złotogłoga przyodziana, Lampa czasem się tylko świeci przed Świętymi Sakramentami a to podczas Nabożeństwa z dobrej woli Parafianow.

§ III

1. Chrzcielnica jest porządna, iak się należy, pelwes miedzianna, zamknięta odnawia się w Wielką Sobotę, y Wigilią Świętęcną.
2. Chrzest się do 3 dnia nieodwłacza y w każdej wsi jest iedna Ordynaryjna Baba Obstetrix, a w Lubschy od Królewskiey Regencyi uczona y nasadzona.
3. Oleie S.S. wszystkie są w Framudze w murze obok wiekiego Ołtarza y wszystkie wascula są strzeżne. Pixis pro infirmis w sacrysty.

§ IV

1. Ołtarzi jest 4, całe y porządne drzewiane, farbami, złotem y srebrem stafirowane, (trze)mi obrusami nakryte. Obrazami przystoynemi w Wielkim Ołtarzu S:Jacobus Maj(oris) Apost(olo); na pobocnim Ś(więta) Maria pocieszna; na (trze)cim Ś(więty) Woyciech; na (czwar)tim Ś(więty) Antoni Padewski y te Obrazy wszystkie sukienkami z drzewa złotem y srebrem przyoszdobione na których Ołtarzach są Portatile nowe
2. iednego niedostaie.
2. Kaplice żadney niemasz.
3. Officium żadnego, ani Fundacyi żadney niemasz.
4. Inwentarz Sprzętów y Ruchomości Kościoła Farnego y Sakrysty w Lubschy:

Srebro: Monstrancia — 1, Kielichy — 2, Ciborium — 1, Pacificale Deauratum — 1, Vascula p(ro) S(anctis) Oleis — 4, Corona albo Cień — 1, Vota — 3, Pixis ad infirmos — 1, (8 lot. Eqvinssintus et aforis bene deaurate cum bursa iura texta Dono Jll. Adm.Rdi.D.Michaelis Niepala p.t. Vicary Oppoliensis.).

Mosiądz: Pacificale — 1, Thuribularz z lodką — 1, Lampy — 5, Lichtarze lane — 4, Lichtarze male — 2, misecka — 1.

Miedź: Chrzcielnica missa — 1, Kociołek ad asper(ge)s — 1.

Cyna: Ampulek z tacami 3 pary, Lichtarziki — 2, Kropielniczka — 1.

Blacha: Lampy — 3, ławatarz — 1, Swieczniki — 2, latarnia do chorich 1 za ZŁ 10.

Obrazów: Starych y nowych — 24.

Apparatów z potrzebami: Małych — 8, Czerwonich — 4, zielonych — 2, modrych — 3, czarnych — 9.

Korali prawych: Na obrazie Nays(większej) P(anny) Maryi Sznupek 42.

Pluwiaków: Białych — 2, czarny — 1.

Pokropy: Czarny — 1, modry — 1, czerwony — 1.

Komessek z sukienkami dla Ministrantów: Czerwonych — 2, Modrych — 2, Białych — 2, Komży — 2.

Jedwab: Firangów — 13, chusteg iedwabnich ziel. — 3, Vela — 2, Okrycia ołtarzow — 4.

Bielizna: Albów — 7, Humerałów — 8, Obrusów — 10, poł Obrusów — 30, Chusteg — 31, Ręczników — 20, Corporałów — 13, Purificatoria — 20, Vela Calicis cum bursis — 11, sine bursis — 4, velum pro Ciborio — 1, Velum protegenda Monstr(antorium) — 1.

Na Chorze: Organy — 1.

W Sakrystyi: Mszaków — 3, reqwialnych — 2, agendów — 3, Evangelie — 2, Skrzyń — 3, Skarbonka — 1.

W Kościele: Ołtarzy — 4, Lichtarzy drzewnianych, postrzebranych — 10, czerwonych drzewnianych — 8, czarnych — 6, Ławek Pańskich — 2, pospólnych — 18, małych — 2, chorągwi — 12, chorągiew wielka — 1, Dzwonków — 9, Baldachin — 1, Crucifix wielki — 2, małych — 4, Chrzcielnica — 1, Ambona — 1, Confesional — 1, Via Crucis nowo wprowadzona a(nn)o 1784 mev(m) sumptu(m), Portatyłe 2 (3).

Przy obięciu possessyi y Beneficii An(n)o 1764 odebrałem Pustki wielkie we wszystkim, tak w kościele iak y na kościele, skarbona próżna, Kościół bez dachu, bez wieży, w Plebanyi Residencyia bez dachu, iednym słowem pustki w Kościele, w Domu, w Oborze, w Budynkach, w polu y łąkach. Przyczyna tego była sędziwość y starość Nieboscyka Antecessora X, Macieja Salacińskiego, który ieszcze post secunditias 12 lat przeżył. Teraz za Boską Opatrznością y pomocą wszystko w ubogim y dobrym porządku iest za staraniem moim y expensą.

§ 5

Reliqviarz ieden iest, ale bez Authenticu. Nowe Reliqvie 4 S(więtych) sprowadziłem świeżo ale ieszcze nie aprobowane.

§ VI

1. Bractwa żadnego nie masz.
2. Odpustów Kościołowi pozwolonych iest dwa: na Ś(więty) Woyciech, y na S(więtego) Jacoba Apostoła, Indulgentiae

perpetuae. Oltarz privilegiowany iest: Oltarz wielki S(więtego) Jacoba.

§ VII

De Fabrica Ecclesiae, sepulchris et Cemeterio:

1. Kościół iest murowany w dobrym stanie, podłoga z Tarcie, Presbyterium sklepione, okna y drzwi są poządne.
2. Drzwi do Kościoła iest 2, zamkiem y kłódkom zamykane.
3. Grobow w Kościele iest 2.
4. Kościół gontami pobity, iedną stroną potrzebuje reparacyi. Wieżka na Kościele także jest gontami pokryta w której jest signatek.
5. Dzwonnica albo Wieża murowana A(nn)o 1770 także Filary około kościoła reperowane y cały kościół extrinsecus, który był in crudo trenkowany mea cura et industria iest gontami pokryta w której są 3 Dzwone na Zachód do Kościoła przystosowana, Dzwone censentur consecrowane.
6. Cmentarz iest murem otoczony y gontem nakryty, który dużo zruinowany, per me A(nn)o 1777 reperowany, drzwi 3 zawarte, Jarmarki nie bywają.
7. Kośnice niemasz, gdysz zaraz y Kosci y Tarcice z Trumien do ziemi się zakopują.

§ VII

De Adibus Parochialibus.

1. Mieszkanie Plebańskie murowane iest na 13 kroków od Kościoła oddalone, tego roku 1792 J.W.Jma Pana Collatora grafy y Parafianów gontami nowo pokryte.
2. Pobudynki należące do Plebanii niektóre dobre, niektóre Ruinę grożą, y reparacyi potrzebują. Wikary ani inny Kapłan nieznayduie się przy tym Kościele. Do Reparacyi tak Kościoła, iako y innych budynków Plebańskich także Organistowskich powinni Jmość Pan Collator y Parafianie.

§ IX

De Dote Ecclesiae seu Redditibus.

1. Kościół w Lubszy pro Dote ma pola w trzech miejscach. Pierwsze za Kościołem do granic Psarskich 6 staian długo a dwie szeroko, z iednej strony droga Królewska, z drugiej miedza Cierniem zarosła, bez pośrodek Ulica y droga sliwami y wiśniami sadzona. Drugie Pole za Szkołą y za łąką między chłopskimi rolami 13 staian długo, a szerokość miejscem 20 miejscem mniej zagonów, aż do Ligockich granic. są też dwie łąki między polem. 3 Pole w Łasku między chłopskimi polami 15 staian długo, szeroko miejscem 15 y 20 za-

gonów y dwie łąki. Są y dwa Przymiarki, ieden szerzy od Pańskich rol y łąką na nim. Drugi między chłopskimi wąszy. Łąki są dwie, iedna za szkołą więkrza, a druga za Młynkiem Lubszeckim na Granicy Woźnickiej. Kościół nie ma Capitału rżadnego, ani poddanych, ani lasu, stawu, młyňa ani Propinacyi.

2. Dziesięciny wytycznej żadney nie ma Kościół. Lubscha daie Meszne każdy Półrolnik daie pół Korca żyta albo 1 Górski wiertel y tyleż owsa których iest 34. Psary, Babinica, Kamionica z Młynami daią Dziesięcinę pieniężną: Każdy Kmieć 4 Ceskie, półkmieć 2 Ceskie, zagrodnik 1 Ceski, półzagrodnik 2 piętoki albo 3 grosze polskie. Ligota daie każdy Półkmieć 1 ceski, zagrodnik 2 piętoki facit wszystkiego ze 4 wsi y z pustkowiami 10 reńskich 10 ceskich albo polskich zł(otych) 42. Snopki powietrzne dawaia ab immemorabili tempore et consevertudine Półkmieć 4 snopki żyta a zagrodnik 2 y iest wszystka percepta.
3. Kościół zadnych przychodów nie ma na fabrique y Reparacie tylko od dzwonów, y świec przy pogrzebach, y co się do worrecka dostaie a to wszystko idzie do skarby Kościelney, która iest pod kluczem X(ieża) Plebana na Reperacyią Kościoła, na Solarium albo Suche dni, Organiście, na wino, światło y inne potrzeby kościelne się expensuie.
4. iest dwóch Kościelnych Godnych Mężów z Lubszy wiadomych o prowentach Kościoła.
5. Żadnych Praw niema Kościół, tylko z dawney Tradycyi y Wisitaciów się dowodzą prowenty.
6. Stan Ekonomiczny Kościoła Farnego w Lubschy.
Fara iest murowana o dwóch izbach iedna dla Xieża, druga dla Czeladzi y z komorami, w dobrym Stanie, Szkoła także murowana w dobrym stanie. Stodoły dwie nowe o dwóch somsiekach, Chlewów 5, dwa potrzebuia reparacyi, Spiklerz nowy, Piwnica y Spiżarką moim kosztem w średnim stanie. Sad y ogród nowo zaszczepony gdysz ani Drzewka iednego, ani zagrodki, nie zastałem. Inwentarz Ekonomyczny odebrałem przy obięciu possessyi a(nn)o 1764 w Budenkach pustki, Pola krzewiem, łąki drzewem rubym i krzewiem zarosłe które dałem wypłonić role y łąki za kosztem 50 reńskich. Żyta zastałem pół czwarta stajena (:za sadem półtrzecia za kościołem iedno:) którego dostałem 17 Kop. Koni odebrałem parę starych ieden 24 lat, drugi 26 lat. Krów dwie starych iedna 26 lat, druga 28 lat. Wóz ieden stary który się trzeciego dnia połamał, plug 1, brony dwie, Radło 1, Siekiera 1, Kosa 1, do siczki iarżmo 1. miałem odebrać 2 staja gęciny,

2 staia Owsa, alem nie odebrał, bo oni podorali, ani na wiosnę nic nie siali. Więc rozumiałbym żeby tak wielka repara-
 cja y Budenki, sady etz. Kościół y w kościele właśnie wszy-
 stko moim kosztem sprawiono, mogło by obstać pro Augmen-
 to Beneficyi; Przecięż ale y Ja pro Augmento Beneficyi do
 starego Inwentarza którym ia odebrał przydaię y leguie Krowę
 iedną, Jęczmienia 3 Wract(awskie) Cwiertnie, owsa 3 Wracł(awskiej)
 Cwiertnie, do Nasienia, albo po tyle ćwiertni zbierać
 zasianego. Psczoł dwa ule ieżeli na ten czas będą. Dwór
 Ligocki ma dać 8 Ces(kich) co rok, ale nie daje. Dwór Lub-
 szecki powinien dać Meszne z pustek ale nie daie. Karczmarz
 Lubszecki daie 20 Ceskich za Dziesięcinę Snopecną z roli Ni-
 wa y też są wszystkie dochody Kościołowi Lubszeckiemu
 należące, z których potrąciwszy expensa na różne daniny
 Królewskie, Contribucia, podatki solne, Dymowe, powietrz-
 ne, gospodarskie y Kościelne reparacyie miernie i skromnie
 żyjąc, ledwie wystarczy. Snopki dawaia iako iuż wyzey na-
 mieniono z całej Parafie X(ię)dzu Plebanowi, iako tez tychże
 snopków Żyta połowę tyle Organiście ab immemorabili tem-
 pore. Lubszanie niedawaią snopków, gdysz dawaią meszne
 Xiędzu. Zagrodnicy Lubszeccy powinni by dawać, ale nie
 daią ani mesznego ani snopków.

§ X

De Archiwo Ecclesia

Archiwu żadnego niema kościół, gdysz ani Dokumentów, ani
 praw, ani Errectu nie masz. Procesy posyłane są w Sacristyi.

§ XI

1. Parochus est ex Titulo Mensa et Praesentatione insignitus, Parochus simplex, residet. Nomen ejus est Joannes Keller An. 54, Silesius natione. Miero Strelicensis, ad Sacerdotium A(nn)o 1761 in Majo promotus, ad Beneficium A(nn)o 1764 institutus, cum testimonialibus, de susceptis S.S.: Ordinibus minoribus et S: Subdiaconatu ab Illust et Reverendiss. Dno Dno de Potkański Cracoviae (:pro Majoribus Diaconatu et Praesbyteratu Kielceae:) ab Illust. et Reverendissimus. D. Dno Philipo de Schaffkotsch Eppo Vratislaviensi ordinatus. Nullum aliud Beneficium possidet, et ipse est Rector Ecclesia, et residet ibi, curamque Animarum. ipse exequitur, ac omnia Munia, et Officia Ecclesiae persolvit.
2. Przy kościele Lubszeckim ani w parafii niemasz żadnego innego Kapłana.
3. Sacramenta Ś(więte) sie pilno administruia y chorzy się zaopatruia. Nabożeństwo się o iedney godzinie według zwycza-

iu odprawia. Ś(więte) Sacramenta się w domach nie odprawiają tylko u Chorych.

§ XII

De Scholis Parochialibus

1. W Parafyi są dwie Szkoły Królewskie y Organista Kościelny. Directorzi szkolni są laici. Dzieci są tak chłopcy iak y Dziewczęta pospołu, Solaria y żywność Król JMśc naznaczył, które parafianie oddawaia y płacą.
2. W Parafyi iest ieden Zbór Dyssidencki Evangelicki, Pastora, Szkołę, Organistę y Cmentarz swoy mają o pół mile od Kościoła Lubszeckiego. Prawem y Fondacyą dziedzicznego Pana graffa Pucklera.

§ XII

De regularibus

W Parafyi żadnego Conventu ani Zakonu niemasz.

§ XIV

Ani Panieńskiego Klasztora

§ XV

Ani Szpitala

§ XVI

iest Kaplica w Polu dosyć porządna

§ XVII

De consuetudinibus: Jak to na wsi dominante Haro accatolico dosyć liczna Freqventia w Święto na Nabożeństwie.

Decretum Reformationis Pro Ecclesiae Parochialis Lubschensis

Admodum Reverendo Joanne Keller

Lubscha 24 octobris 1792 Bartuzel

PRZYPISY

1. Zimmermann F.A., Beytrage zur Beschreybung Schlesiens. T. II, Brieg 1783, s. 158.
„Lubschau, Kutz und Ludewigsthal ist ein Dorf und bestehet aus 2 herschaftlichen Vorwerken, einer katholischen Kirche und einer evangelischen Kirche, zweyen Schulen, 47 Bauern, 24 Gartnern, 21 Hauslern und 382 Einwohner. Es gehort dem Herrn Grafen von Pukler.
Kościół katolicki i katolicka szkoła znajdowały się w Lub-szy, natomiast ludność wyznania ewangelickiego posiadała kościół i szkołę w Ludwigsthal, późniejszym Piasku.
2. W zbiorach Pracowni Mikrofilmów Biblioteki Śląskiej w Katowicach mikrofilm Nr 2336/36/75 „Rękopisy archiwalne dotyczące Lub-szy” znajduje się skopiowany fragment protokołu z 1784 roku, protokół wizytacyjny z 1791 r., oraz protokół z roku 1792.
3. Wojtas M. „Akta wizytacji dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego...”, Katowice 1938.
4. Śląskie Studia Historyczno Teologiczne, R.VII (1974). s. 311 — 348.
5. Cogiel J., Parafia Lub-sza, maszynopis.
Szczech B., Architektura sakralna na Śląsku. Lub-sza. W: Wieści górnośląskie. R.I. (1991) nr 3 s. 22.
6. Śląskie Studia Historyczno Teologiczne, R.9 (1976) s. 275 — 310.
7. List Jana Jerzego Frankenbergka do Sądu Ziemskiego w Bytomiu.
Lub-sza 15.09.1656. Archiwum Państwowe w Bytomiu sygnatura APB XVII/F.
8. Śląskie Studia Historyczno Teologiczne. R.XII (1979). s. 293 — 294.
9. Ks. Maciej Sałaciński ur. 3.02.1678 r. Wyświęcony 11.03. 1702 r. Od 26.01.1707 r. proboszcz w Lub-szy. Zmarł w 1764 r.
10. Liber Ratiocinium Parochi Lub-sensis... Anno 1707.
11. Jan Keller ur. w 1738 r. w Strzeleckach. Wvświęcony w 1761 r. Od 1764 proboszcz w Lub-szy. Zmarł 2.02.1801 r. w Lub-szy.

